

Становище

от доц. д-р Йордан Люцканов (Институт за литература, БАН)
по конкурса за избор на „доцент“ по 2.1. Филология (Руска литература на XX век), обявен в ДВ от
17 март 2017 г., с единствен кандидат Галина Тотева Петкова

0. През 1995 – 2000 г. следвах руска филология, когато Галина Петкова водеше упражнения по руска литература. Макар упражненията да бяха в съседната специалност, а може би и в моята, но за курса след мен, а аз да се запознах с нея десетина години след завършването си, изпитвам известно неудобство от участието си в тази процедура.

1. Всеки един от предлаганите на вниманието на научното жури трудове (1) въвежда в обращение непознат на научната общност в полето „история на руската литература / култура“ документален източник (или източници) и го тълкува приемливо от гледище на здравия разум и квалифицирано (т.е. с избирателна употреба на приети в международната хуманитарна научна общност понятия и методологични режими); (2) демонстрира научен (а не наукообразен) подход, т.е. такъв, който съзнава собствените си основания (предпоставки) и рамки (граници), или собствената си обусловена от интелектуални актове на избор аксиоматичност; (3) демонстрира (част от) познавателните възможности, които съставляват сърцевината на социалните и хуманитарни науки, а именно – съзнаването и инструментализирането на двупосочното влияние между субект и обект на познанието, съзнаването на собствената си обусловена от *социални и интелектуални неизбежности* и актове на избор аксиоматичност; (4) представлява епистемологична ценност за българското културно самосъзнание и (5) методологична – за международните изследвания на руската емиграция. В съвкупността си тези трудове (6) биха могли да образуват гръбнака на няколко лекционни университетски курса, поне един от които за бакалавърската степен на преподаване; тези курсове биха осъвременили цикъла на задължителните дисциплини, преподавани в специалността „Руска филология“, а също биха я отворили към съседни на филологията дисциплини, без да я де-филологизират. Нито един от тях (7) не е извлечение, преповтаряне или надграждане на „кандидатската“ („малката“ докторска) дисертация на автора или на част от нея.

Тези са седемте ми основания убедено да препоръчам на кандидата на филологическите науки / доктора по руска литература Галина Петкова да бъде присъдено званието доцент по руска литература.

2. Повечето от посочените трудове (11 от 13) са публикувани в български издания (8) или издания на институцията (3), която Петкова представлява. Тази особеност отразява структурен проблем на българската русистика, българското литературознание и българската литературоведска русистика; той може да бъде преодолян само с колективното усилие на значителна част от работещите в полето и воля за реалистична модернизация от научната администрация. Съотношението при публикациите, несвързани с дисертацията, но и непредставени за конкурса, е друго (може би 1:1:1 вместо 3:8:2).

Дванадесет от тринадесетте представени труда (две електронни книги и десет статии) са цитирани общо 23 пъти (19 пъти от автори, несвързани нито институционално, нито съавторски с Петкова); 24-тото е всъщност цитиране в рамките на отзив или рецензия за съдържащ съответната статия колективен труд. Тринадесетият труд, монография на хартия, излиза през май 2017 г. Петнадесет статии, публикувани през 1999 – 2016 г. (не са сред представените за конкурса), са повече или по-малко интегрирани в него и са цитирани общо 11 пъти, но в 10 от случаите това са отзиви/рецензии за съдържащ ги колективен труд. (Те обхващат около половината от съдържанието на монографията, но ту твърде

обобщено, ту твърде фрагментарно, и са адресирани предимно към чуждестранния читател (само 8 са в България и 3 – на български). Съдейки по цитиранията на други статии на Петкова, първо цитиране може да се появи седем години след публикуване дори и в най-престижно списание. Монографията представя на българската научна общност нов и все още нерещипиран труд).

„Цитатометричните” данни на/за Петкова не са единствените, които страдат от програмирането / менажирането на базата данни на Софийския университет „Авторите”.

Най-цитирани са статии, публикувани в Шумен, Ню Йорк и от електронното издателство „Литернет”. Пет статии (публикувани в София и Белград) не са цитирани въобще (най-ранната – от 2008 г.); сред тях са двете методологически най-ценни статии от списъка за конкурса. Нямам основание да смятам, че мога да класифицирам издателите по признак, различен от току-що използвания.

Петкова *не* включва най-цитирания си труд (а той няма общо с дисертацията ѝ) в списъка с публикации, представени за конкурса. Виждам в избора ѝ не израз на скромност, а свидетелство за несъответствие между научна ценност и цитируемост и косвен довод за много внимателно боравене с цитатометрията.

3. Субектът на социално и хуманитарно познание неизбежно е зависим от предразсъдъци и предпочитания, които обуславят представата му за обекта, досъздават / изменят този обект и, вторично, самия субект; преосъзнаването на „истините” като (избирани или не) аксиоми, на „самоочевидното” като зависимо от социално време и място на изговаряне и възприемане, накратко, открояването на предразсъдъците и предпочитанията чрез саморефлексия, дава на това познание извън-ситуативна познавателна и обществена ценност. Част от „истините” на посочения субект са зависими от принадлежността му към национална общност и от историята на нейните взаимодействия с други подобни общности. Професионалното занимание с влиятелни чужди култури е винаги и неизбежно политично, включително – градящо собствената общностна / национална култура по най-неабстрактен начин.

Въпросът за извънситуативната ценност на българската русистика може да бъде поставен чрез следния цитат: „Статията на Грим [„За русофилството и русофобството в България”] е лишена от патетичните кухни, с които в началото на 20-те години на XX век обилстват текстовете, крепящи се на риториката за славянското братство и вековната руско-българска (или обратно) дружба. (...) / Текстът на Грим извежда в самото си заглавие двете страни на една свръхзависимост от Русия, проявена като "русофилство" и "русофобство". Той е прицелен в същината на българо-руските отношения и напипва болезнения им възел – възможността за отделяне на България от Русия и възможността за равноправно партниране между България и Русия. Цялата рефлексия на Грим е опит тези отношения да бъдат извадени от символните наслоения и размишлявани, с една дума – осъзнати.” (Петкова, „Ервин Грим в България: между изгнанието и репатрирането...”). Смяя да кажа, че в последните седемдесет години българската литературоведска русистика, с малки изключения, избира или (а) фактографически да обосновава въпросните „патетични кухни”, или (б) да се самополага като природна наука (като Русистиката в България – неволно напук на заглавието на гилдийното списание, „Българска русистика”), с други думи, без да се ангажира с „русофилство” или „русофобство”, да се опитва да се държи така, сякаш те не съществуват. Предложените на вниманието на журито трудове на Петкова са едно от изключенията (може би единственото системно – т.е. осъществено във всички научни текстове от един автор в рамките на относително голям период, поне седем години).

Смятам, че българската русистика може да си позволи интелектуално-социо-културно-политическия лукс да се държи като Русистиката в България едва след като покаже, в немаргинални жестове на периферни свои представители, че може и продължава да „разговаря” с жеста на Грим в не-публицистични свои текстове.

Лекционните курсове, които могат да бъдат произтекат от хабилитационния комплект на Петкова, биха могли да са на следните теми: Руска емигрантска литература от 1920-те – 1940-те: висок канон и изобретяване на ежедневие; Социология на хуманитарното знание в межкултурна среда (Типовите случаи на руските професори в българския университет, руското училище в България [и руския автор в българското академично списание]); История на българската русистика (литературознание); Руско-българска / българско-руска имагология / имагинистика; История на руската литература от Пушкин до 1921 / 1934 г.; Увод в руската култура; Социална, интелектуална и емоционална „инфраструктура” на руския „емигрантски център” (от гробището през книгоиздаването до детската градина).

4. Всички представени за конкурса трудове се отнасят до три периода и три културни местообитания: (1) до около двадесет и петте години, в които руската емигрантска общност в България възниква, оредява, твори и се разтваря в удушавашите предгръдки на Родината; (2) до последните четиридесетина години на императорска Русия, когато се раждат и съзряват биологически и социално повечето персонажи на Петкова; (3) до стотината години, когато се написва и социално конституира това, което бива самонаречено и наричаме „руска класическа литература”, и когато то става основен инструмент на вече съществуващ имперски (т.е. претендиращ за световна хегемония) проект и на национално самосъзнание, – в чиято сянка живеят всички персонажи на Петкова.

Основният труд в списъка, монографията „Да се даде ръководеща нишка...”: История на руската литература от проф. П. Бицили в три книги (България, 1931 – 1934 г.)”, се обръща към трите „местообитания” едновременно, интегрирайки ги в обект с „близък”, „среден” и „далечен” „план”. Методологията, конструираща „близкия” план на всяка една от главите в труда и на труда като цяло, е социологията на културата на Пиер Бурдийо. Главният му герой е руският емигрант Пьотр Бицили, по квалификация медиевист-романист, а по сполетяло го призвание – родоначалник на академичното преподаване на история на Русия в България и партньор и наследник на Боян Пенев в академичното преподаване на история на руската литература; Бицили се въздържа от публично припознаване на първия дар като свой, вторият му е отнет (отнет като инструмент на социална себerealизация) два пъти – приживе, чрез избор в полза на друг, и посмъртно, чрез петдесетинагодишно равнодушно мълчание.

(Този втори „непоискан канон” (Петкова), ако и да е „неизчерпаем в своите крайни реализации”, може да бъде сведен до следната синтактично-семантично-прагматична сърецина: курсът по руска литература (и в гимназията, и в университета) трябва да включи и хронологически напълно съвременната на момента на преподаване литература; литературата да се разглежда сдвоена с развоя на книжовния език; „ученикът да извърви свой самостоятелен изследователски път от частното към общото, да се превърне в *дубльор* на своя учител, като се остави да бъде воден”. Петкова недоизговаря надеждата, която аз споделям, че този канон може да бъде преадресиран от ученика-емигрант към българския студент. Канонът е артикулиран в две хрестоматии и една „Кратка история на руската литература” – обхващащи „народната словесност”, словесността/литературата от XI до XVII в. и литературата от XVIII в. до около 1930 г. – и личи в още петнадесетина негови публикации от 1922 – 1947/48 г.).

Първата глава на труда изследва (себе)поместването на Бицили в българското академично поле от 1920-те – 1940-те години (набелязвайки контрастивна типология, на основата на убедителна съпоставка с „битийния сценарий” на проф. Михаил Попруженко). Втората – (себе)поместването му в полето на руското емигрантско образование в България от 20-те – 30-те. Третата – в полето на руското емигрантско учебно литературознание от същия период. Споменатата методология конструира третата глава в по-слаба степен, отколкото би ми се искало. Дали е плод от грижата на автора да предложи „множествена експозиция” (даваща на „далечния” план тежина, равна на тази на „предния”) или пореден избор в полза на своята, на Петкова, поетика на научното писане (поетика на отказ от експлицитна категоричност), не мога да преценя. Главата предлага образец на анализ на *поетиката* на учебна / научна проза: интелектуален жанр от сърцевината на саморефлексивното рефлексивно социално-хуманитарно познание.

Книгата има всичките достойнства на научната проза на Петкова; при друг карьерен сценарий текстът на тази книга можеше да бъде защитаван и защитен като дисертация за доктор на филологическите науки.¹ Тя има и някои слабости: Заключението е всъщност заключение не към цялата книга, а към третата ѝ (пък била тя и най-важна) глава (това е авторски, но и рецензентски – вкл. мой – пропуск); озадачават русизмът „анаколуф” и полу-чуждицата (термин, метафорично впрегнат в нетерминологични употреби) „лакуна” (отговорност на автора и редактора); коректорски грешки в цитиране на заглавието на немскоезичен източник. В един-два случая, струва ми се, авторът свръхинтерпретира думите на своя герой; но то е неизбежен риск на жанра. Заслужаващата внимание хипотеза за български прототекстове на „учебната трилогия” на Бицили е твърде схематично и не съвсем убедително обоснована. Подчертаването, че „Канонът (на) Бицили” е „неизменен в същността си”, граничи с подчертаване на тавтология.

5. Кой са основните актове на интелектуален (със социални / екзистенциални измерения) избор и самоограничаване, които трябва да направи – и прави – Петкова като изследвач на руската литература и емиграция, обитаващ София, самоопределящ се етно-културно като българин, помнещ прецедента на Е. Грим и произвеждащ социално-хуманитарно (а не природонаучно) знание? Ще ги очертая съзнателно грубо. „Честният позитивизъм” става наука, когато бива интелектуално съзнателно „инжектиран” и надграден с интенциите на, например, антропологията на Мишел де Серто. Става социална или хуманитарна наука, когато този избор бива социално, етически и (между)културно осъзнат. Петкова си дава сметка, че избирайки / отхвърляйки един или други теми и подходи към емиграцията, става употребима – или не – от руския месианистичен дискурс², който в една или друга степен определя почти цялата руска научна продукция за емиграцията и който 1) се стреми да игнорира зева между емиграция и Съветска Русия (проектирайки днешна, но не без исторически корени, политическа воля за социална / политическа / идеологическа комедия или идилия върху миналото), 2) не мисли съседите на Русия за равноценни и равноправни на нея етно-културни общности (и, съответно, не смята за заслужаващо внимание това, което има да бъде казано за Русия от русисти от тези страни, освен ако то не потвърждава

¹ А дванадесетте други труда, представени за настоящия конкурс, допълнени с още един, да бяха послужили при един по-ранен конкурс за доцент. Но, изглежда, (не)наличието на „свободен” хорариум е достатъчно условие за обявяване на конкурс, докато преподавателският опит и умение и качеството на научната продукция са само необходими. Тази процедурна логика е разбираема и следва да бъде уважавана.

² Виждам връзка генеалогична и на инструментализация между него и явлението, което Николай Нейчев нарича „руско литературно месианство”, но не ги отъждествявам.

автостереотипа за руската изключителност, успяла, между другото, да запълни и зева между емиграция и Съветска Русия) и 3) полага България (когато се сеща за нея) като особено неравноценен субект, отношенията с който се определят от политикономията на (не)благодарността. Та Петкова съзнава траещата реалност на това идеологическо присъствие и избира такива теми и подходи, които няма да я направят употребима и с които рискува да остане премълчавана (не- / недо- / малко цитирана). Не се решава да подчини писането си и на един от хегемонните дискурси в западния свят, джендърния: представя поетки-емигрантки, за да покаже културната ценност не толкова на твореното от жени, колкото на твореното от 1) неелитарни автори и 2) автори, неупотребими от руския месианистичен дискурс. „Не се решава”, т.е. има етични съображения да не го прави. Но се решава да посочи ценностна непоследователност в българския националистичен дискурс, изразена в постъпки спрямо споменатия Ервин Грим (но без да подхваща трети хегемонен дискурс: деконструкцията на национализма/-ите).

б. Виждам три стратегии на „намиране на място под слънцето”, прилагани от автора и намирани (откроявани) от него у автори, избирани за обект на изследване: (1) избягване или гъвкаво надиграване на хегемонния месианистичен дискурс, или език на руското себеполагане в света, чрез (ре)конструиране на откровено маргинални / второстепенни социални и интелектуални ниши, чиято маргиналност се оказва необходимото условие месианистичният дискурс да бъде надигран (т.е. да бъде изговорен неортодоксален опит, без той бъде удавен от месианската истина); (2) съполагане на изказвания, принадлежащи на месианския (от една страна) и на маргинален (от друга страна) дискурс, в което съполагане, при минимализирано присъствие (емфаза, патос) на съполагащия субект, Истината на първия „олеква”; (3) демонстриране на възможностите на тиранията на маргиналната гледна точка да постигне някаква сговорчивост с представители на хегемонния.

„Намиране на място под слънцето”, т.е. усвояване на ниша, заемане на хабитус в полето на културно производство (в смисъла на Бурдийо).

Първата „стратегия” е осъществена, например, от героините на книгата „Женска поезия на руската емиграция в България”, от героинята на книгата „Надежда Тефи. Наше житъе” и героите на статията „Литературният проект "Песни изгнания"”; и от самата Петкова, чрез избора на тези теми и чрез съсредоточаване върху изработването от някого на афективна тъкан, градяща всекидневие и, в частност, „демитологизира[ща] образа на руския писател в изгнание” (цитирам резюмето на автора към „Надежда Тефи...”). (Тук авторът успява да не се подхлъзне в хегемонно говорене с друг калибър – онова за „женското писане”). Петкова даже размишлява върху тази (своя и на героите си) стратегия – в „Маргинализацията – достатъчният език в говоренето...”.

Втората – чрез публикуването и коментирането на статията на Ервин Грим „За русофилството и русофобството в България”, на разнообразни документи, свързани с „отстояването” на „автономията” на руското емигрантско училище в България (втора глава от книгата за Бицили), чрез съпоставяне на гледни точки върху Пьотр Ярцев; в опита да учреди (конституира) като съществуващ и смислен българския егоизъм / провинциализъм / провинциален космополитизъм редом с руския месианизъм, Петкова съзнателно продължава опита на Грим, Бицили, а и Александър Дзивгов.

Третата – чрез анализа на манипулираните от „правилата на играта” в българското културно поле стратегии на професионално оцеляване на Н. Зубов (статията „Граф Николай Зубов и културна жизнь русской эмиграции в Болгарии”), М. Попруженко и П. Бицили (глава първа от книгата за Бицили); чрез поддържане на режим на говорене, който предпо-

чита да избягва обобщения, превръщащи го от подривач в опозиционен (едно изключение е „Культурная картография русской эмиграции первой волны (1919-1940): концепт "эмигрантский центр"“³); чрез преобладаващо писане на български (а не на руски).

Оставайки в полето на литературната история и поетиката, Петкова започва да работи и с интуициите и понятийния апарат на имагологията / интеркултурната комуникация и социологията на хуманитарното знание. В монографията за Бицили се връща (ср. дисертацията ѝ) към поетиката на свръхтекстовите единства, но сега темата, изглежда, е периферна за нея. Всичките предложени за конкурса трудове поместват себе си, експлицитно или не, в полето на *емигрантологията*.⁴

Емиграцията е разбрана в тях не само като „неразделно и неслято” съ-битие с напуснатата Родина, но и като „неразделно и неслято” съжителство (социално, интелектуално, афективно) с приелата емигрантите етно-културна общност. Накратко, емиграцията като ситуация с поначало трима, а не двама, участници. Емигрантологията – като изследване на афективна (а не само геопространствена) структура и местообитание; на гама от състояния на съзнанието и психиката, включително до „позицията на емигранта, оказал се в своите избори твърде сам и радикално друг и за своите, и за чуждите” (предлагам дописващ смисъл монтаж из „Культурная картография русской эмиграции...” и „Ервин Грим в България: между изгнанието и репатрирането...”).⁵ Което е предпоставка за отгласване от буквализтичното разбиране на предмета на емигрантологията, отъждествяван с обекта ѝ: като това, което е създадено от емигрантите в (състояние на физическа) емиграция.

Практикувайки емигрантологията по очертания начин, Петкова (ре)конструира героите си като носители на гранично съзнание и опит, а от това самата тя се оказва техен продължител, ученик или „дубльор”.

25 юли 2017 г.

Йордан Люцканов

³ Друго: „За мен това е добра възможност говоренето за емиграцията да се върне при интерпретациите, да се надскочи архиварското любопитство на емигрантологията и "присвояването от" или "завръщането във" днешното руско на една културна памет, чието запазване все повече се мисли от последното като складиране в музейни фондове” (из „Поетеси, които не умеят да изричат думи...” – предговора към „Женска поезия на руската емиграция в България”).

⁴ Авторът им трезво се дистанцира от присвоителско-асимилативния патос на квазитермина „зарубежье” и от самовъзвеличаващия на „диаспора” (да се приравнява *този* опит на руснаците, емигрантския, при все забележителността му, към опита на евреите и арменците е неуместно).

⁵ Такава емигрантология е по-богата и по-дълбока от дефинираната от проф. Луциан Суханек, може би авторът на този термин в рамките на русистиката.